

بررسی تأثیر سرمایه‌گذاری بر ارزش افزوده صنعت گردشگری در چارچوب اقتصاد منطقه‌ای: مطالعه موردی استان خراسان رضوی

هادی رفیعی دارانی^۱

مهسا بهرامی نسب^۲

جواد براتی^۳

فاطمه رحمانی^۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۱۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۲۳

چکیده

امروزه صنعت گردشگری یکی از پایه‌های اصلی و استوار اقتصاد جهان است که با ایجاد بالاترین میزان ارزش افزوده به صورت مستقیم و غیرمستقیم می‌تواند سایر فعالیت‌های اقتصادی و فرهنگی را تحت تأثیر قرار دهد. صنعت گردشگری در استان خراسان رضوی قابلیت برنامه‌ریزی و استفاده از سرمایه‌های داخلی و خارجی استان را برای توسعه این بخش و رشد تولید و ایجاد ارزش افزوده و افزایش اشتغال و منابع درآمدی در منطقه، دارا است. هدف این مطالعه بررسی میزان ارزش افزوده ایجاد شده فعالیت‌های اصلی گردشگری استان (هر یک از ۱۲ بخش گردشگری) است. ضمن اینکه بررسی میزان تأثیرگذاری سرمایه‌گذاری بر ارزش افزوده صنعت گردشگری به صورت مستقیم و غیر مستقیم از دیگر اهداف مطالعه است. بدین منظور از جدول داده - ستانده بروز رسانی شده استان خراسان رضوی مربوط به سال ۱۳۹۷ استفاده شده است. نتایج با در نظر گرفتن ۲ سناریو (سرمایه‌گذاری متناسب در تمامی بخش‌های اقتصادی صنعت گردشگری بصورت یکجا، و سرمایه‌گذاری در هر یک از بخش‌های اقتصادی صنعت گردشگری بصورت مجزا) مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج تحقیق نشان داد چنانچه سرمایه‌گذاری در همه بخش‌های گردشگری، به صورت هم‌زمان ۱۰۰ میلیارد ریال - در کل معادل ۱۲۰۰ میلیارد ریال - افزایش یابد (به عنوان سناریوهای تحلیلی)، ۸۵/۷ میلیارد ریال بر میزان ارزش افزوده فعالیت‌های اقتصادی استان افزوده خواهد شد؛ که از این میزان ۹۵/۵ درصد از خلق ارزش افزوده، به صورت مستقیم مربوط به بخش‌های ۱۲ گانه‌ی صنعت گردشگری است. بیشترین اثر مستقیم سرمایه‌گذاری در خلق ارزش افزوده، مربوط به بخش "عمده فروشی و خرده‌فروشی" و پس از آن مربوط به "بخش‌های هنر، سرگرمی و تفریح" و "خدمات آژانس مسافرتی" می‌باشد.

۱ گروه اقتصاد گردشگری، پژوهشکده گردشگری خراسان رضوی، سازمان جهاددانشگاهی، مشهد، ایران. (نویسنده مسئول) h.rafiiei@acecr.ac.ir

۲ گروه اقتصاد گردشگری، پژوهشکده گردشگری خراسان رضوی، سازمان جهاددانشگاهی، مشهد، ایران. nasab.bahrani@yahoo.com

۳ گروه اقتصاد گردشگری، پژوهشکده گردشگری خراسان رضوی، سازمان جهاددانشگاهی، مشهد، ایران. j_baraty@yahoo.com

۴ گروه اقتصاد گردشگری، پژوهشکده گردشگری خراسان رضوی، سازمان جهاددانشگاهی، مشهد، ایران. frahmani82@yahoo.com

همچنین اگر ۱۰۰ میلیارد ریال سرمایه‌گذاری در هریک از بخش‌های گردشگری نیز بصورت مجزا انجام گیرد، بیشترین خلق ارزش افزوده مستقیم، در بخش "هنر، سرگرمی و تفریح"، صورت می‌گیرد. سرمایه‌گذاری بر تشکیل گروه‌ها و مؤسساتی در سطح استان برای تولید، تبلیغ و راه اندازی فعالیت‌های مختلف هنری، تفریحی و ورزشی، سرمایه‌گذاری در طراحی بسته‌های سفر در موضوعات خاص در حوزه خدمات آژانس مسافرتی و خدمات دهی در بخش اقامت (تأمین جا) بر اساس ذائقه و سلیقه مسافران از مهمترین پیشنهادات این پژوهش بودند.

واژه‌های کلیدی: گردشگری، ارزش افزوده، سرمایه‌گذاری، داده-ستانده، استان خراسان رضوی

طبقه بندی JEL: O17- O19 - O15

۱- مقدمه

پیشرفت سریع گردشگری و پتانسیل رشد آن در سال‌های اخیر به ویژه در کشورهای در حال توسعه شتاب بیشتری گرفته است. فعالیت‌های گردشگری، به دلیل درآمد ارزی و همچنین اشتغال زایی و ایجاد خدمات و فعالیت‌های مرتبط، به عنوان یک متغیر کلیدی در رشد اقتصادی مناطق محلی و منطقه‌ای، ملی و بین المللی تلقی می‌شود (لوپز و آرنولا، ۲۰۱۹). بر اساس گزارش سازمان جهانی گردشگری سازمان ملل متحد^۱، گردشگری دارای توسعه و تنوع مستمر بوده و به یک بخش مهم و رو به رشد اقتصادی در سطح جهانی تبدیل شده است. صنعت گردشگری یکی از راه‌های پربازده و سهل الوصول جهت دست یافتن به توسعه اقتصادی-اجتماعی پایدار می‌باشد. رشد این صنعت از چند طریق بر رشد اقتصادی تأثیر می‌گذارد. تنوع اقتصادی، افزایش درآمدها و ایجاد فرصت‌های شغلی و بهبود وضعیت تراز پرداخت‌ها، از پیامدهای توسعه این صنعت به شمار می‌آید (بختیاری و یزدانی، ۱۳۸۹). امروزه صنعت گردشگری یکی از پایه‌های اصلی و استوار اقتصاد جهان و از جمله صنایع مهم با رشد سریع در توسعه اقتصادی جهان است که با ایجاد بالاترین میزان ارزش افزوده به صورت مستقیم و غیرمستقیم می‌تواند سایر فعالیت‌های اقتصادی و فرهنگی را تحت تأثیر قرار دهد. کشور ایران نیز با توجه به دارا بودن جاذبه‌های توریستی بکر، آثار فرهنگی، تاریخی و اماکن زیارتی، ظرفیت و پتانسیل بسیاری در جذب گردشگر دارد. امکانات موجود در ایران نشان می‌دهد که این صنعت بعد از صنعت نفت، مهم‌ترین گزینه برای درآمد ارزی در کشور خواهد بود. چون کشور ایران یک موقعیت بسیار استثنایی و ممتاز از نظر جذب گردشگر داشته که درآمدهای ارزی هنگفتی را به دنبال خواهد داشت و موضوعات مورد علاقه گردشگران در ایران به فراوانی یافت می‌شود. طبیعت زیبا با خصوصیات اقلیمی و آب و هوایی ویژه، مردمی با فرهنگ و تمدن کهن، آداب و رسوم و سنن باستانی و اماکن قدیمی با سبک معماری بی نظیر، که در کمتر کشوری می‌توان پیدا کرد از جمله این ویژگی‌ها است.

سرمایه‌گذاری یکی از مهم‌ترین متغیرهای اقتصادی است که افزایش و یا کاهش آن به عنوان اصلی‌ترین عامل بروز رونق و یا رکود اقتصادی می‌باشد و در بخش‌های مختلف اقتصادی، به عنوان اصلی‌ترین عامل تحرک و توسعه

¹ - Lopez and Arreola

² - United Nations World Tourism Organization

آن بخش مطرح می‌باشد (رفیعی و براتی، ۱۳۹۳). گردشگری یک فعالیت اقتصادی وابسته به فرآیند سرمایه‌گذاری است و نقش سرمایه‌گذاری در بازار گردشگری دارای یک نقش حیاتی، اصلی و بنیادی است؛ به همین دلیل توسعه گردشگری وابستگی کامل به سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی در هر کشور دارد و بدون این سرمایه‌گذاری‌ها، شکل‌گیری جریان گردشگری با تأثیرگذاری اقتصادی دشوار است. سرمایه‌گذاری جهانی در صنعت گردشگری حاکی از آن است که گردشگری صنعتی از زمره صنایع توزیع‌کننده درآمد در جهان است.

استان خراسان رضوی به دلیل نقش خاصی که در جذب گردشگران مذهبی در سطح کشور و حتی منطقه دارد، می‌تواند آثار شگرفی در شکوفایی و رونق اقتصادی منطقه به‌لحاظ ایجاد منابع درآمدی و خلق ارزش افزوده داشته باشد. صنعت گردشگری در استان خراسان رضوی قابلیت برنامه‌ریزی و استفاده از سرمایه‌های داخلی و خارجی را برای توسعه این بخش و رشد تولید و ایجاد ارزش افزوده و افزایش اشتغال و منابع درآمدی در منطقه، دارا است. بنابراین بررسی آثار سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری بر تولید و ایجاد ارزش افزوده در استان مسأله‌ای است که نیاز به مطالعه وسیع‌تر دارد. لذا هدف اصلی این مطالعه، بررسی میزان تأثیرگذاری سرمایه‌گذاری بر ارزش افزوده صنعت گردشگری استان خراسان رضوی است.

۲- پیشینه پژوهش

در ارتباط با بحث سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری، مطالعاتی در داخل و خارج از کشور انجام شده است. قربانی و همکاران (۱۴۰۰) در مطالعه‌ای به ارزیابی اثرات گردشگری بر توسعه اقتصادی شهر اردبیل پرداختند. در این مطالعه از ۳ مولفه عدالت اقتصادی، ثبات اقتصادی و رفاه اقتصادی در قالب ۲۳ گویه بهره گرفته شد. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل اطلاعات نشان داد که بیشترین بار عاملی در بین نشانگرهای بعد عدالت اقتصادی به گویه میانگین درآمد سالانه خانوار (بار عاملی ۰.۸۱)، در بین نشانگرهای عامل ثبات اقتصادی به گویه رشد سریع بخش خدمات تجاری (بار عاملی ۰.۸۷) و در بین نشانگرهای رفاه اقتصادی به گویه افزایش میزان مراکز خدماتی و رفاهی (بار عاملی ۰.۸۷) اختصاص یافته است. بزازان و همکاران (۱۳۹۹) در مطالعه‌ای با عنوان اثرات اقتصادی ورود گردشگران داخلی به استان خراسان رضوی اذعان داشتند که به ازای ورود گردشگران داخلی در سال ۱۳۹۰، تولید استان خراسان رضوی ۱۲.۱۱ درصد و اشتغال استان ۱۱.۴۷ درصد افزایش یافته است. علاوه بر این، بخش صنعت استان خراسان رضوی بیشترین تأثیرپذیری را از ورود گردشگران داخلی داشته است. بساک و دین پرست (۱۳۹۹) در مطالعه‌ای به بررسی نقش گردشگری روستایی در توسعه اقتصادی روستاهای هدف گردشگران در شهرستان شوشتر پرداختند. نتایج نشان داد که رابطه معناداری بین گردشگری روستایی و مولفه‌های اقتصادی وجود دارد که بیشترین نقش گردشگری روستایی در توسعه اقتصادی مناطق روستایی به ترتیب مربوط به درآمد، و اشتغال‌زایی می‌باشد. معلم (۱۳۹۸) در مطالعه خود به بررسی موانع و محدودیت‌های سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در گردشگری استان گلستان پرداخت. نتایج حاکی از آن است که بروکراسی اداری در کنار نبود حس امنیت برای سرمایه‌گذاران در دو بخش داخلی و خارجی و نیز فقدان سنجش اهلیت و توانمندی سرمایه‌گذاران، از جمله مهمترین مشکلات بخش گردشگری استان گلستان بوده‌اند. یعقوبی و آقا میری (۱۳۹۷) در مطالعه خود به

شناسایی بخش‌های کلیدی مرتبط با صنعت هتل‌داری و بررسی پیوندهای پسین و پیشین، با استفاده از جدول داده-ستانده سال ۱۳۹۰ پرداختند. نتایج نشان داد که بخش‌های خدماتی بیشترین پیوندهای پسین و بخش‌های ساختمان‌سازی، بیشترین پیوندهای پیشین را با صنعت هتل‌داری دارند. فراهانی (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای به بررسی آثار درآمد دریافتی از گردشگری خارجی و تعیین جایگاه بخش گردشگری از منظر توان تولیدی، اشتغال‌زایی و توزیع درآمد نهادی پرداخت. نتایج نشان داد که افزایش درآمد دریافتی از گردشگران خارجی منجر به افزایش تولید کلیه بخش‌های اقتصادی شده است. تجزیه ضرایب در رویکرد تحلیل مسیر ساختاری نیز نشان داد است که دهک‌های بالای خانوارهای شهری نسبت به دهک‌های پایین شهری از گسترش گردشگری خارجی نفع بیشتری برده‌اند. آزادگان (۱۳۹۶) با استفاده از آمارهای منطقه‌ای در سال ۱۳۹۰، به بررسی آثار مخارج گردشگری داخلی بر ستانده و اشتغال در استان فارس پرداخت. یافته‌ها نشان داد که آثار مستقیم و غیرمستقیم بخش گردشگری حدود ۹۱۶۲ میلیارد ریال است که حدود ۲۰۱۴ درصد تولید ناخالص داخلی استان فارس را تشکیل می‌دهد. نرگسی و همکاران (۱۳۹۷) در مطالعه‌ی به بررسی رابطه بین صنعت گردشگری، رشد اقتصادی و توسعه مالی پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد که بین رشد اقتصادی و توسعه مالی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. آنها ادعان داشتند که توسعه مالی همچون گردش مالی راحت در کشور مبادا و استفاده ساده از ابزارهای مالی در جهت تامین مالی برای گردشگران در رشد این صنعت نقش بسزایی دارد. آزادانا (۱۳۹۵) میزان اثربخشی گردشگری داخلی به استان قم را بر اقتصاد استان قم و اقتصاد ملی با استفاده از رویکرد داده-ستانده دو منطقه‌ای مورد سنجش قرار داد. یافته‌های این پژوهش نشان داد که با ورود گردشگران داخلی به استان قم در سال ۱۳۹۰، تولید استان ۵۱۶ درصد و اشتغال استان ۸۰۸ درصد افزایش یافته است. محنت‌فر (۱۳۹۵) در مطالعه‌ای به بررسی رابطه بین گردشگری و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای درحال توسعه پرداخت. نتایج نشان داد درآمدهای گردشگری تأثیر مثبتی بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در این کشورها دارد. بنابراین، این کشورها نه تنها از طریق منابع متداول رشد (از جمله سرمایه‌گذاری در سرمایه مادی و انسانی) بلکه از طریق توسعه صنعت گردشگری نیز می‌توانند به رشد و توسعه اقتصادی دست یابند. فرزین و همکاران (۱۳۹۴) در مطالعه‌ای با استفاده از جدول داده-ستانده، به بررسی بخش‌های کلیدی صنعت گردشگری و شناسایی و میزان اثرگذاری هر یک در اقتصاد ملی پرداختند. نتایج نشان داد که بر اساس معیار کشش تولید و سرمایه‌گذاری در بخش‌های کلیدی صنعت گردشگری شامل خدمات حمل‌ونقل جاده‌ای مسافر، خدمات حمل‌ونقل ریلی و خدمات حمل‌ونقل آبی و خدمات کتابخانه‌ای و موزه‌ها، در تحقق رشد اقتصادی و افزایش تولید کشور نقش محوری دارند. رفیعی و براتی (۱۳۹۳) با روش راس و به‌روز رسانی جدول داده - ستانده تأثیر سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری بر میزان اشتغال‌زایی در استان خراسان رضوی را بررسی کردند. نتایج نشان داد افزایش یک درصدی در سرمایه‌گذاری صنعت گردشگری (هتل و رستوران)، ۱۵۳۱۶ نفر اشتغال در سطح اقتصاد استان ایجاد می‌کند. همچنین اشتغال ایجادی برای افزایش یک درصدی در ارزش افزوده صنعت گردشگری، بیانگر سهم ۵۸ درصدی اشتغال در خود بخش گردشگری و ۴۲ درصدی در سایر فعالیت‌ها می‌باشد. دوامی و همکاران (۱۳۹۲) به بررسی نقش و جایگاه سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری و تأثیر آن بر اقتصاد ایران پرداختند. آن‌ها در این مقاله رابطه بین توسعه

صنعت گردشگری و جذب سرمایه‌گذاران در کشورهای دیگر را بررسی و روند آن با ایران را مقایسه نمودند. میرزایی و جلیلی (۱۳۹۰) در مطالعه‌ای به بررسی آماری تأثیر توسعه گردشگری بر رشد تولید ناخالص داخلی پرداختند. نتایج نشان داد که توسعه صنعت گردشگری تأثیر مثبتی بر رشد تولید ناخالص داخلی در کشورهای منطقه خاورمیانه دارد. همچنین آنها اذعان داشتند که در کشورهای صادرکننده نفت، صنعت گردشگری اثر کمتری روی رشد اقتصادی دارد. بهبودی و باستان (۱۳۸۹) در مطالعه‌ای به بررسی رابطه علی بین تعداد گردشگر خارجی و میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی پرداختند. نتایج نشان داد که در کشورهای در حال توسعه (و از جمله ایران)، تنها از طرف تعداد گردشگر به سوی FDI، رابطه علیت وجود دارد؛ به طوری که هرچه میزان گردشگر وارد شده به این کشورها بیشتر باشد، میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بیشتر می‌باشد. فلیچی (۱۳۸۸) در پژوهشی، عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری را شناسایی و انواع روش‌های تأمین منابع مالی سرمایه‌گذاری را مقایسه و اثرات آن‌ها را مورد ارزیابی قرار دادند. در این مطالعه با استفاده از روش اقتصادسنجی، سرمایه‌گذاری تابعی از ارزش افزوده بخش گردشگری و اعتبارات بانکی در نظر گرفته شد. نتایج نشان داد که ارزش افزوده بخش گردشگری و تسهیلات بانکی اعطایی به بخش خدمات تأثیر مثبت و معنی‌داری بر سرمایه‌گذاری در این بخش دارد. کاستیلو و همکاران (۲۰۲۱) در مطالعه‌ای نشان دادند سرمایه‌گذاری در گردشگری و کمک مستقیم به بخش گردشگری باعث اشتغال و افزایش بهره‌وری محیط زیست در طولانی مدت می‌شود. این مطالعه توصیه می‌کند که سیاست‌گذاران باید به سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری توجه و به طور هم‌زمان، به سرمایه‌گذاری در پروژه‌های گردشگری پایدار و اشتغال مولد تشویق کنند.

نگویان^۱ (۲۰۲۱)، به بررسی تأثیر سرمایه‌گذاری در مولفه‌های زیرساخت گردشگری بر جذب بازدیدکنندگان بین‌المللی با استفاده از داده‌های ویتنام در دوره ۲۰۱۹-۱۹۹۵ پرداختند. نتایج نشان می‌دهد که در بلندمدت سرمایه‌گذاری در سه مولفه زیرساخت گردشگری (حمل و نقل و ارتباطات، هتل‌داری و رستوران‌داری و امکانات تفریحی)، تأثیر مثبت و بالایی بر جذب بازدیدکنندگان بین‌المللی دارد. علاوه بر این آثار کوتاه‌مدت متفاوتی از سه مولفه زیرساخت گردشگری بر کل بازار بدست آمد. لی و هی^۲ (۲۰۲۱) در مطالعه خود به بررسی آثار اقتصادی درون و بین منطقه‌ای شهر گردشگری هوشمند سئول با استفاده از تکنیک داده-ستانده پرداختند. نتایج نشان داد که این شهر تأثیرات درآمدی بالا، ارزش افزوده و اشتغال زیادی را ایجاد نموده و به تأمین درآمدهای مالیاتی کمک زیادی می‌کند. آنتر و المغربی^۳ (۲۰۲۱) به تحلیل زنجیره ارزش گردشگری در اقتصاد ملی مصر با رویکرد داده-ستانده پرداختند. نتایج نشان داد که پیوند معکوس صنعت گردشگری در منطقه با کشاورزی، عمده‌فروشی و خرده‌فروشی، معدن، حمل و نقل و پشتیبانی و سایر فعالیت‌های پشتیبان تجاری است. همچنین، پیوندهای معکوس ضعیفی با بخش مالی و حفاظتی وجود دارد. مامیلووا^۴ و همکاران (۲۰۲۰) آثار فرصت‌های گردشگری را بر کیفیت زندگی ساکنان در چارچوب طرح راه‌بریشم جدید مورد بررسی قرار دادند. نتایج حاکی از آثار مثبت

^۱. Nguyen,

^۲. Lee and Hlee

^۳. Anter and Elmaghraby

^۴. Mamirkulova

مستقیم و غیرمستقیم راه ابریشم جدید و زیرساخت‌های گردشگری بر کیفیت زندگی ساکنین بوده است. وانگ^۱ و همکاران (۲۰۲۰) به ارائه مدلی پویا شامل سه زیر سیستم و ۴۷ متغیر جهت ارزیابی ظرفیت گردشگری و اثرات آن بر رشد اقتصاد گردشگری در مقاصد گردشگری شهری چین پرداختند. آنها به عنوان اهداف مطالعه، نحوه تأثیر سرمایه‌گذاری‌های دولت در مقاصد گردشگری، حفاظت از محیط زیست، اقتصاد و زیرساخت‌ها بر رشد گردشگری را در ۹ مقصد برتر گردشگری شهری چین مقایسه نمودند. نتایج نشان داد که شبیه‌سازی سناریوی محیطی بر رشد اقتصادی و گردشگری کمک می‌کند و سناریوی اقتصادی می‌تواند سبب افزایش ظرفیت‌های گردشگری شود. لین^۲ و همکاران (۲۰۲۰)، جهت ارزیابی آثار کامل گردشگری در هاینان، به ادغام روش‌های داده‌ستانده و تصمیم‌گیری چندمعیاره پرداخته‌اند. نتایج نشان داد بعد اقتصادی مهمترین مساله است و عملکرد کلی گردشگری در هاینان از سال ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۲ ابتدا روند افزایشی و سپس کاهش را نشان می‌دهد. هوپرت و اسکارلت (۲۰۲۱) تأثیر اقتصادی گردشگری بر رشد اقتصادی و سایر متغیرهای کلان اقتصادی در پانلی متشکل از ۴۶ کشور را بررسی نموده‌اند. نتایج نشان داده است که افزایش دریافتی گردشگران تأثیر مثبتی بر رشد، در همه سطوح دارد. ضمناً در این مطالعه افزایش گردشگری برای خدمات و سهم ارزش افزوده کشاورزی در تولید ناخالص داخلی و همچنین چشم انداز نیروی کار در بخش‌های خدماتی و صنعتی و در میان اقشار آسیب‌پذیر پیش بینی شده است. فاضل (۲۰۲۱) مطالعه‌ای بر اساس مدل تصحیح خطای بردار تابلویی و با هدف بررسی تأثیر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر توسعه گردشگری در یک گروه منتخب از ۱۷ اقتصاد جزیره‌ای کوچک طی سال‌های ۱۹۹۵-۲۰۱۸ انجام داد. در بلندمدت رابطه مثبت و مستقیمی بین سرمایه‌گذاری خارجی و ورود گردشگران به دست آمد. همچنین مشاهده شد که بین دو متغیر، علیت دوسویه وجود دارد و اگر کشور بتواند سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بیشتری جذب کند و رشد اقتصادی داشته باشد، این عناصر باعث جذب گردشگران آینده می‌شود. دوگری و همکاران (۲۰۲۰) در مطالعه‌ای به بررسی تأثیر سرمایه‌گذاری در هتل‌ها بر اشتغال در صنایع گردشگری، اوقات فراغت و مهمان‌نوازی با استفاده از مدل پنل رگرسیونی با وقفه در ایالت متحده پرداخته‌اند. نتایج این مطالعه نشان داد سرمایه‌گذاری در هتل باعث افزایش اشتغال در کل اقتصاد و در صنعت گردشگری نیز می‌شود. به طور کلی ۱٪ افزایش در سرمایه‌گذاری در هتل، ۲٪ اشتغال را افزایش می‌دهد. همچنین نتایج مطالعه نشان داد بیشترین تأثیر سرمایه‌گذاری در هتل در رستوران‌ها و بارها (به عنوان مثال خدمات غذا و مکان‌های آشامیدنی) و پس از آن بخش‌های هنر، سرگرمی و تفریح صنعت گردشگری بوده است. در مطالعه‌ای نوین و همکاران (۲۰۲۰) به بررسی سرمایه‌گذاری در گردشگری در سطح جهانی پرداخته‌اند. آنان با انجام یک تحقیق تجربی در یک نمونه جهانی ۱۵۰ کشور جهان را از سال ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۷، که شامل ۵۳ کشور با درآمد کم و متوسط، ۴۴ کشور با درآمد متوسط رو به بالا و ۵۳ کشور با درآمد بالا بوده‌اند، مورد آزمایش قرار داده‌اند. نتایج بررسی آنان نشان داد مخارج گردشگری دولت، رشد اقتصادی، شهرنشینی، نیروی کار و اماکن میراث فرهنگی یونسکو مهم‌ترین عامل سرمایه‌گذاری در گردشگری هستند. در حالی که تورم و بیکاری مانع این پیشرفت می‌شوند. سرانجام، ثابت کردند که

^۱ . Wang

^۲ . Lin

بهبود کیفیت نهادی به طور قابل توجهی سرمایه‌گذاری گردشگری در کشورهای با درآمد کم و متوسط میانی را افزایش می‌دهد. آنتونی کاکیس و همکاران (۲۰۱۹) با تمرکز بر ۱۱۳ کشور با استفاده از مدل پانل خود توضیح برداری، دریافته‌اند که رابطه دوسویه بین گردشگری و رشد اقتصادی برای کشورهایی که قوی‌تر، دموکراتیک‌تر و دارای دولت کارآمد هستند، وجود دارد. در این صورت، این کشورها باید رشد اقتصادی خود را با سرمایه‌گذاری مجدد مستمر در گردشگری حفظ کنند تا رشد اقتصادی را بیشتر کنند. پان و دوسو (۲۰۱۹)، با استفاده از داده‌های سری زمانی ۱۹۹۵-۲۰۱۵ برای جمهوری بنین، رابطه مثبت و معناداری بین گردشگری و رشد اقتصادی در کوتاه مدت و همچنین در بلندمدت پیدا کردند. کانونیر و براک (۲۰۱۸) تأثیر گردشگری بر رشد اقتصادی ۱۵ کشور حوزه کارائیب را با استفاده از داده‌های تابلویی ۱۹۸۰-۲۰۱۵ مورد مطالعه قرار دادند. مطالعه تأثیر مثبت و قابل توجهی از گردشگری بر رشد اقتصادی نشان داد. علاوه بر این، شواهد دیگری وجود دارد که نشان می‌دهد رابطه دو طرفه بین گردشگری و رشد اقتصادی وجود دارد، مانند سخنور و گلن (۲۰۲۱) دوگرو و بلات (۲۰۱۸) و ریدرسنات و همکاران (۲۰۱۴).

پارامتری و همکاران (۲۰۱۸) در مطالعه‌ای به بررسی تأثیر سرمایه‌گذاری بر توسعه گردشگری پرداختند. نتایج مطالعه آن‌ها حاکی از آن است که سرمایه‌گذاری‌های حوزه گردشگری نه تنها درآمد گردشگری را افزایش می‌دهد بلکه انتشار CO2 را نیز کاهش می‌دهد. فاضل و همکاران (۲۰۱۷) برای پاسخ به این سوال که آیا سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی که در بخش گردشگری جریان دارد، به افزایش رشد اقتصادی در موریس برای دوره ۱۹۸۴-۲۰۱۴ کمک کرده است؛ به مطالعه پرداخت. نتایج مدل تصحیح خطای پویا نشان داد که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی گردشگری در واقع به تقویت رشد اقتصادی کمک کرده است. یافته‌ها همچنین رابطه مثبتی را بین توسعه گردشگری و رشد اقتصادی نشان داد. چن (۲۰۱۷) با استفاده از مدل پانل پویا رابطه بین گردشگری و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اساس داده‌های سالانه چین از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۴ را بررسی کرده است. نتایج تجربی نشان داد که رشد گردشگری نه تنها می‌تواند جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را به صنایع گردشگری افزایش دهد، بلکه جریان ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به سایر بخش‌ها را نیز افزایش می‌دهد. به عبارت دیگر، رونق گردشگری ممکن است اثرات سرریز سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر بخش‌های غیرگردشگری داشته باشد. بزیک و همکاران (۲۰۱۶) در مطالعه‌ای به بررسی رابطه علی بین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در گردشگری و ارزش افزوده ناخالص گردشگری در کرواسی پرداختند. این مطالعه وجود یک رابطه پایدار بین متغیرهای سرمایه‌گذاری در گردشگری و ارزش افزوده ناخالص در بلندمدت را نشان داد. نتایج مطالعه همچنین ضرورت ایجاد شرایط مطلوب برای جذب سرمایه‌گذاری مستقیم را تأیید کرد. آزمون علیت گرنجر ثابت کرد که ثبات سیاسی، سطح فساد در کشور، نرخ ارز و تحصیلات، به همراه ارزش افزوده ناخالص در گردشگری، تأثیر بسزایی در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم برای گردشگری در کوتاه مدت دارد. همچنین با استفاده از آزمون علیت رابطه کوتاه مدت بین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در گردشگری و ارزش افزوده ناخالص اثبات شد. دیوید سن و همکاران (۲۰۱۳) در مطالعه‌ای به بررسی سرمایه‌گذاری در گردشگری و توسعه پایدار پرداخته‌اند. در این مطالعه به دلیل اهمیت روزافزون سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی برای گردشگری در کشورهای در حال توسعه، به بررسی این مهم

پرداخته‌اند. در این مطالعه با مقایسه هتل‌های خارجی با هتل‌های محلی، به بررسی ارتباط بین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در گردشگری و فقرزدایی در گامبیا پرداخته‌اند. نتایج این مطالعه نشان داد که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در هتل‌های بزرگتر متمرکز است.

بررسی ادبیات موضوع نشان می‌دهد که در مناطق گوناگون جهان پژوهش‌های بسیاری در ارتباط با اهمیت گردشگری و ظرفیت چشمگیر آن در توسعه و شکوفایی اقتصادی انجام شده است. هریک از این مطالعات، از زاویه‌ای خاص و با رویکرد و هدف و روشی مشخص به نتایج نسبتاً مشابهی در ارتباط با تأثیر سرمایه‌گذاری در گردشگری بر ایجاد رشد و رونق اقتصادی دست یافته‌اند. در مطالعه حاضر با استفاده از جدول داده - ستانده و بکارگیری سناریوهای تحلیلی، اثر افزایش سرمایه‌گذاری در همه و در هر یک از بخش‌های اصلی گردشگری بر ایجاد ارزش افزوده در صنعت گردشگری استان مورد بررسی قرار گرفته است. تحلیل در سطح منطقه‌ای (استانی)، تفکیک صنعت گردشگری به جزئی‌ترین بخش‌های اقتصادی ممکن (۱۲ بخش) و تحلیل اثرات سرمایه‌گذاری بر ارزش افزوده نیز از نوآوری‌های تحقیق حاضر به شمار می‌آید.

۳- مبانی نظری و روش تحقیق

گردشگری فرصت‌هایی را برای ایجاد شغل و افزایش درآمد در سطح محلی، شهری، ملی و بین‌المللی فراهم می‌نماید. ورود یک گردشگر به یک منطقه، درآمد دریافتی ارزی را در آن ناحیه بر جای می‌گذارد که دیگر بخش‌های اقتصادی نیز از آن بهره‌مند می‌شوند (رو و همکاران، ۲۰۰۴). اقتصاددانان، آثار اقتصادی گردشگری را به آثار مستقیم، غیرمستقیم و القایی تقسیم بندی می‌کنند (UNWTO، ۲۰۱۴). اثرات غیرمستقیم و القایی در مجموع اثرات ثانویه نامیده می‌شوند و آثار اقتصادی کل گردشگری حاصل جمع اثرات مستقیم، غیر مستقیم و القایی می‌باشد. هر یک از این اثرات می‌توانند به عنوان ضرایب تولید ناخالص یا فروش، درآمد، اشتغال و یا ارزش افزوده اندازه‌گیری شوند. اثرات مستقیم شامل مخارجی است که توسط گردشگر برای کالاها و خدمات در هتلها، رستورانها، خرده‌فروشیها و مراکز توریستی دیگر که صرفاً برای صادرات به گردشگر ایجاد شده است صورت می‌گیرد، اثرات مستقیم همچنین شامل تغییرات در درآمد، تولید، اشتغال و درآمد دولت توسط بنگاههایی است که مستقیماً مخارج گردشگر را دریافت می‌کنند که از آن جمله می‌توان به بخش‌های اقامتی، خرده‌فروشی‌ها و بخش حمل و نقل اشاره نمود. دوره‌های متوالی مبادلات بین کسب و کارها که ناشی از مخارج مستقیم گردشگر است اثرات غیر مستقیم را ایجاد می‌نماید، مثل خرید هتل دارها از خرده‌فروشان محلی و خرید خرده‌فروشان از عمده‌فروشان. در نهایت، اثرات القایی عبارت است از افزایش مخارج مصرفی خانوارها که ناشی از درآمد اضافی ایجاد شده به سبب اثرات مستقیم می‌باشد، برای مثال کارگران هتل دستمزد خود را برای خرید کالا و خدمات خرج می‌کنند. در نتیجه آثار القایی یا آثار القایی مصرف، زمانی ایجاد می‌شوند که دریافتی‌های کارکنان و یا

^۱- Roe

کارآفرینان مؤسساتی که به طور مستقیم و یا غیر مستقیم با گردشگری مرتبط هستند (مانند حقوق، دستمزد، اجاره، سود، سود سهام برای خرید) در اقتصاد محلی هزینه شود (عیسی زاده و قدسی، ۱۳۹۱).

سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری به معنای ایجاد سرمایه یا محصولات قابل تولید یا کالاهای دیگر یا خدمات در صنعت گردشگری جهت بدست آوردن سود بیشتر در بخش خصوصی یا تجدید حیات منطقه‌ای و رشد اقتصادی جهت اهداف عمومی است (زارع میرک آباد، ۱۳۹۵). حوزه‌های سرمایه‌گذاری در گردشگری، بخش‌هایی چون هتل‌ها، مراکز بهداشت و درمان (گردشگری سلامت)، گردشگری بازرگانی، تورهای ماجراجویی، گردشگری ورزشی، موزه‌ها و پارک‌ها، آموزش کارکنان شاغل در بخش گردشگری، نوسازی فرودگاه‌ها و جاده‌ها را شامل می‌شود. بطور کلی سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری سبب افزایش امنیت و توسعه روابط سیاسی کشورها می‌شود و از جنبه فرهنگی، اجتماعی و محیطی تأثیرات مثبتی خواهد داشت و جزو صنایع زودبازده است که از منابع مهم اقتصادی به شمار می‌رود (مومنی و همایونی فر، ۱۳۹۴). علاوه بر این، مطالعات اخیر نشان داده‌اند که سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های گردشگری بطور مستقیم و غیرمستقیم تأثیر مثبتی بر کیفیت زندگی ساکنان از طریق توسعه گردشگری پایدار دارند (مامیرکولوا و همکاران^۱، ۲۰۲۰). قابلیت‌های عمده صنعت گردشگری، مانند گسترش انواع خدمات، ایجاد فرصت‌های شغلی و توسعه زیرساخت‌ها و ایجاد فضای تعامل و توسعه اجتماعی و انسانی به مناسب شدن فضای جذب سرمایه‌گذاری خارجی کمک می‌کند و از سوی دیگر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نیز می‌تواند به وسیله توسعه زیرساخت‌ها مانند بزرگراه‌ها، هتل‌ها و تکنولوژی مدرن علاوه بر گسترش صنعت در شاخه‌های مختلف، در توسعه صنعت گردشگری نیز موثر باشد. به نظر اه (۲۰۰۵) نخستین دلیل توسعه صنعت گردشگری در اغلب کشورها، بهره‌برداری از منافع اقتصادی آن است. اگرچه دلایل بسیاری در این زمینه تأثیرگذار است. صنعت گردشگری می‌تواند تأثیر مهمی بر افزایش اشتغال، درآمدهای مرتبط با مکان‌های اقامتی و هتل‌ها، گسترش انواع خدمات و توسعه زیرساخت‌ها داشته باشد که حتی در نهایت می‌تواند منجر به افزایش سرمایه‌گذاری خارجی نیز گردد.

برای دستیابی به اثرات ناشی از صنعت گردشگری، آنچه در مرحله اول حائز اهمیت است، روش ارزیابی این اثرات در سطح منطقه‌ای و استانی است. در سال ۱۹۷۴ زمانی که لئونتیف برای اولین بار اقتصاد داده-ستانده را در سطح ملی مطرح کرد، تحلیل اقتصاد منطقه‌ای و نظرات مرتبط با آن نیز در حال شکل‌گیری بود و در حال حاضر بسیاری از تحلیل‌گران اقتصاد منطقه‌ای بر این عقیده‌اند که استفاده از این جدول، یکی از روش‌های کارآمد در مطالعات منطقه‌ای محسوب می‌گردد.

قبل از هر گونه توضیح درباره چارچوب جدول داده-ستانده، لازم به توضیح است که در جدول داده-ستانده فرض می‌شود داده‌هایی (کالاها، خدمات، نیروی کار و سرمایه) که برای تولید یک محصول بکار می‌رود طبق یک تابع تولید خطی با ستانده آن رشته فعالیت‌ها رابطه مستقیم دارد و این تابع تولید، حداقل در دوره زمانی کوتاه، دارای ضرایب ثابتی است. بنابراین خطی بودن تابع تولید و ثابت بودن ضرایب آن فرض اساسی است که در

^۱ -Mamirkulova

تحلیل‌های داده-ستانده‌ای باید مورد توجه قرار گیرد. طبق این فرض، روابط بین داده و ستانده یک محصول (یا یک رشته فعالیت) به روابط فنی تبدیل می‌شود. به طوری که هر ستون جدول ضرایب داده-ستانده، فناوری تولید محصول نام برده شده در آن ستون را نشان می‌دهد.

در جدول داده-ستانده، تقاضای کل برابر با جمع تقاضای واسطه و نهایی است. یعنی:

$$W_i + F_i = Z_i \quad (1)$$

که در آن، W_i تقاضای واسطه و F_i تقاضای نهایی است. عرضه کل نیز از دو جزء مهم تولید داخلی X_i و واردات M_i تشکیل می‌شود. یعنی:

$$X_j + M_j = Z_j \quad (2)$$

و تولید داخلی فرآورده‌های بخش i :

$$X_i = Z_i - M_i \quad (3)$$

با توجه به فرض برابری عرضه و تقاضای کل و توجه به روابط فوق داریم:

$$Z_i = X_i + M_i = \sum_j x_{ij} + F_i = W_i + F_i \quad (4)$$

می‌توان به بخش‌ها از زاویه ستونی نگریست و به ترکیب هزینه هریک از آن‌ها با توجه به مساوی بودن ارزش تولید با جمع ارزش نهاده‌های واسطه و ارزش افزوده پی‌برد.

$$X_i = \sum_j x_{ij} + V_i = U_i + V_i \quad (5)$$

از معادله (۴) می‌توان به تولید هر بخش با استفاده از واردات و مصارف از محل فرآورده‌های آن بخش رسید:

$$X_i = \sum_j x_{ij} + F_i - M_i \quad (6)$$

حال اگر معادله فوق را برای همه بخش‌ها حساب کرده و باهم جمع زده شود، خواهیم داشت:

$$\sum_i X_i = \sum_i \sum_j x_{ij} + \sum_i F_i - \sum_i M_i \quad (7)$$

مجموع ارزش تولید تمام بخش‌ها نیز به صورت رابطه (۸) بدست می‌آید:

$$\sum_j X_j = \sum_i \sum_j x_{ij} + \sum_j V_j \quad (8)$$

از آنجا که جمع عمودی و افقی یکی است، داریم:

$$\sum_i X_i = \sum_j X_j \quad (9)$$

بنابراین تساوی اساسی حسابداری ملی به صورت رابطه (۱۰) برقرار خواهد بود:

$$\sum_i \sum_j x_{ij} + \sum_i F_i - \sum_i M_i = \sum_i \sum_j x_{ij} + \sum_j V_j$$

$$\sum_i F_i - \sum_i M_i = \sum_j V_j \quad (10)$$

برای بررسی تحلیلی جدول داده-ستانده تعاریف و مفروضاتی در نظر گرفته می‌شوند. ابتدا مقدار نهاده‌ها به صورت رابطه (۱۱) تعریف می‌شود:

$$x_{ij} = a_{ij} X_j \quad (11)$$

در معادله بالا، a_{ij} مقدار نهاده یا کالا و خدمت خریداری شده به ازای یک واحد تولید بخش خریدار است. با جایگزین کردن (۱۱) در (۴) خواهیم داشت:

$$M_i + X_i = \sum_j a_{ij}X_j + F_i \quad (12)$$

مشروح معادلات (۱۲) بدین قرار است:

$$\begin{aligned} M_1 + X_1 - (a_{11}X_1 + a_{12}X_2 + \dots + a_{1n}X_n) &= F_1 \\ M_2 + X_2 - (a_{21}X_1 + a_{22}X_2 + \dots + a_{2n}X_n) &= F_2 \\ M_n + X_n - (a_{n1}X_1 + a_{n2}X_2 + \dots + a_{nn}X_n) &= F_n \end{aligned}$$

معادله‌های (۱۲) را می‌توان به صورت ماتریسی نیز نوشت. این کار به استخراج ماتریس لئونتیف می‌انجامد. ماتریس $[a_{ij}]$ یا ماتریس معروف به ضرایب فنی با حرف A و تولید با حرف x نشان داده می‌شود. علامت $\hat{}$ ، نشانه تبدیل بردار به ماتریس قطری است. با علایم قراردادی که گذشت، مقادیر نهاده‌ها یعنی ماتریس $[x_{ij}]$ برابر خواهد بود با:

$$[x_{ij}] = A\hat{x}$$

$$\begin{bmatrix} x_{11} & \dots & x_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{n1} & \dots & x_{nn} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{11} & \dots & a_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} X_1 & \dots & 0 \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ 0 & \dots & X_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{11}X_1 & \dots & a_{1n}X_n \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1}X_1 & \dots & a_{nn}X_n \end{bmatrix}$$

نتیجتاً A برابر است با:

$$A = [x_{ij}]\hat{X}^{-1} \quad (13)$$

اگر کشوری فاقد واردات باشد، در این صورت معادله (۱۲) به صورت زیر خواهد بود:

$$X_i - \sum_j a_{ij}X_j = F_i \quad (1-13)$$

و به صورت ماتریسی داریم:

$$X - AX = f \quad (2-13)$$

و چون $IX = X$ ، بنابراین:

$$(I - A)X = f \quad (14)$$

در عرف تحلیل داده-ستانده ماتریس $(I - A)$ را ماتریس لئونتیف می‌خوانند. اجزای این ماتریس در قطر اصلی اعداد مثبت و بیرون از آن همیشه اعداد منفی یا صفر هستند. اگر طرفین معادله ۱۴، در $(I - A)^{-1}$ ضرب شود، رابطه ۱۵ حاصل می‌شود:

$$X = (I - A)^{-1}f \quad (15)$$

معادله (۱۵) بیان می‌کند با در دست داشتن بردار تقاضای نهایی می‌توان تولید را حساب کرد. در واقع حاصل ضرب وارون ماتریس لئونتیف و بردار تقاضای نهایی، بردار تولید است.

مدل‌های داده-ستانده اگرچه اساساً کاربردهای گسترده‌ای در سطح ملی داشته و دارد اما برای واحدهای جغرافیایی کوچکتر و در سطوح منطقه‌ای نیز از نیمه دوم قرن بیستم به شدت بکار برده شده است. بر طبق نظر میلر و بلایر (۲۰۰۹)، دو ویژگی خاص در سطح منطقه‌ای وجود دارد که تمایز بین مدل‌های ملی و منطقه‌ای را ضروری می‌سازد. نخست آنکه فناوری تولید هر منطقه، خاص است و ممکن است مشابه یا بسیار متفاوت از منطقه دیگر که در جدول داده-ستانده ملی قرار دارد، باشد. دوم اینکه اقتصاد کوچکتر مورد بررسی، به جهان خارج وابسته‌تر است که ارتباط بیشتری با ترکیبات صادراتی و وارداتی عرضه و تقاضا دارد. باید متذکر شد که این

ترکیبات نه تنها به سمت مبادلات بین‌المللی است بلکه همچنین تبادلات بین آن منطقه با سایر مناطق آن کشور را نیز شامل می‌شود. مدل‌های داده-ستانده منطقه‌ای با چهار معیار اصلی قابل تمیز هستند:

- تعداد مناطق مورد بررسی: مدل‌های تک منطقه‌ای یا چند منطقه‌ای.
  - به رسمیت شناختن (یا نشناختن) پیوندهای متقابل بین منطقه‌ای؛
  - درجه‌ای از جزئیات در جریان تبادلات بین منطقه‌ای (که با درجه‌ای از جزئیات تقاضا شده برای اطلاعات داده-ستانده مرتبط است) و
  - نوع فرضیه‌های مفروض برای برآورد ضرایب تجاری.
- اگر عناصر ناحیه اول جدول داده-ستانده به صورت x_{ij} و میزان ستانده هر بخش نیز با X_j نشان داده شود، آنگاه ضرایب فنی تولید به صورت زیر محاسبه می‌شود:

$$a_{ij} = \frac{x_{ij}}{X_j} \quad (16)$$

بدین ترتیب a_{ij} را میزان خریداری شده از بخش i برای تولید یک واحد ستانده (محصول) در بخش j است. در ناحیه مصارف واسطه‌ای (ناحیه اول) به تعداد هر عنصر یک ضریب فنی تولید خواهیم داشت و نتیجتاً ماتریسی $n \times n$ تشکیل خواهد شد به نام A که عناصر آن ضرایب فنی تولید بوده و به "ماتریس ضرایب فنی" مشهور است. اگر V_j و K_j به ترتیب میزان ارزش افزوده و تشکیل سرمایه بخش j باشند، آنگاه با تقسیم هر یک به میزان ستانده بخش j ، به ضرایب فزاینده ارزش افزوده و تشکیل سرمایه خواهیم رسید:

$$v_j = \frac{V_j}{X_j} \quad (17) \quad \text{ضریب فزاینده ارزش افزوده بخش } j$$

$$k_j = \frac{K_j}{X_j} \quad (18) \quad \text{ضریب فزاینده تشکیل سرمایه بخش } j$$

مطابق تعریف v_j برابر با میزان ارزش افزوده به ازاء تولید یک واحد در بخش j و k_j برابر با میزان نیروی کار و با اشتغال‌زایی به ازاء یک واحد تولید در بخش j است. اثر تشکیل سرمایه بر ارزش افزوده لازم است تا مراحل زیر به ترتیب طی شود. نخست، ضرایب فزاینده تشکیل سرمایه بصورت زیر بدست می‌آید:

$$K = \hat{k}(I - A)^{-1}F \quad (19)$$

برای بررسی اثر تغییرات در تشکیل سرمایه، می‌توان از رابطه بالا تفاضل گرفت.

$$\Delta K = \hat{k}(I - A)^{-1}\Delta F \quad (20)$$

با توجه به رابطه متعارف ستانده و ارزش افزوده در جداول داده-ستانده، که در آن ترانهاد ماتریس ضرایب فنی جایگزین خود ماتریس فنی می‌شود، می‌توان به اثر تغییرات سرمایه‌گذاری بر ارزش افزوده دست یافت:

$$\Delta K = \hat{k}(I - \hat{A})^{-1}\Delta V \quad (21)$$

$$\Rightarrow (\widehat{K})^{-1}\Delta K = (I - A')^{-1}\Delta V \quad (22)$$

$$\Rightarrow (I - A')^{-1}(\widehat{K})^{-1}\Delta K = \Delta V \quad (23)$$

در این مطالعه، به منظور بررسی میزان تأثیرگذاری سرمایه‌گذاری بر ارزش افزوده صنعت گردشگری استان، از جدول داده-ستانده استان خراسان رضوی که در سال ۱۳۹۷ توسط سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان تهیه شده است و به جزئی‌ترین و تفکیک‌ترین حالت ممکن (۷۷ بخش اقتصادی) می‌باشد، استفاده شده است. از آنجا که بخش گردشگری به عنوان یک فعالیت مجزا و مشخص در بین فعالیت‌های اقتصادی ذکر شده در جدول داده-ستانده تعریف نشده است؛ لذا برای استفاده از جدول داده-ستانده در تحلیل اثرات اقتصادی صنعت گردشگری در استان، از بخش‌های اقتصادی مرتبط با صنعت گردشگری و تجمیع سازی استفاده شده است. در این تحقیق، فعالیت‌های ۱۲ گانه‌ی مذکور در جدول شماره ۱، به عنوان فعالیت‌های اصلی و مرتبط بخش گردشگری در جدول داده‌ستانده مورد استفاده قرار گرفتند.

در جدول شماره ۱، بخش‌های اقتصادی مرتبط با صنعت گردشگری و سهم صنعت گردشگری در آن‌ها ارائه شده است. نحوه دستیابی به سهم‌های مذکور نیز به طرق مختلف همچون محاسبه سهم شهروند-گردشگر، محاسبه سهم مسافران و همچنین در مواردی همچون تأمین جا و خدمات آژانس‌های مسافرتی، کل بخش به عنوان سهم صنعت گردشگری مدنظر قرار گرفته شده است.

جدول ۱. فعالیت‌های اصلی بخش گردشگری استان خراسان رضوی و سهم بخش گردشگری در ارزش افزوده‌ی مربوط به هر یک از این فعالیت‌ها

فعالیت	سهم گردشگری از ارزش افزوده (%)
۱. ساختمان‌های مسکونی	۱۰
۲. سایر ساختمان‌ها	۱۴
۳. عمده‌فروشی و خرده‌فروشی، به جز وسایل نقلیه‌ی موتوری و موتورسیکلت	۱۰
۴. حمل و نقل با راه‌آهن	۶۶
۵. حمل و نقل جاده‌ای	۵۰
۶. حمل و نقل هوایی	۱۰۰
۷. تأمین جا	۱۰۰
۸. فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی‌ها	۱۰
۹. خدمات آژانس مسافرتی، گردانندگان تور، رزرو کردن و فعالیت‌های مربوط	۱۰۰
۱۰. فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان	۱۰
۱۱. هنر، سرگرمی و تفریح	۱۰
۱۲. خدمات مذهبی و سیاسی	۱۰

مأخذ: یافته‌های پژوهشگر

۴- بررسی میزان تولید و ارزش افزوده ایجابی فعالیت‌های اصلی گردشگری استان خراسان رضوی

در این بخش، ارزش افزوده فعالیت‌های اقتصادی استان و همچنین ارزش افزوده بخش گردشگری استان مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به جدول شماره ۲، کل ارزش افزوده‌ی ایجاد شده در اثر فعالیت‌های اقتصادی در استان، معادل ۶۵۷ هزار میلیارد ریال می‌باشد که از این رقم، حدود ۵۹ هزار میلیارد ریال، سهم بخش گردشگری می‌باشد. در واقع ۹ درصد از کل ارزش افزوده‌ی استان، مربوط به بخش گردشگری است. اما بیشترین سهم در بین فعالیت‌های اصلی بخش گردشگری استان از ارزش افزوده‌ی ایجاد شده در این بخش، مربوط به بخش "حمل و نقل جاده ای" (حدود ۲۵/۵ هزار میلیارد ریال) و پس از آن مربوط به بخش "عمده و خرده فروشی" (حدود ۹ هزار میلیارد ریال) و بخش "تأمین جا" (حدود ۹ هزار میلیارد ریال) است. در واقع می‌توان گفت اصلی‌ترین ارزش افزوده‌ای که در بخش گردشگری استان ایجاد می‌شود مربوط به بخش "حمل و نقل جاده ای" (حدود ۴۳ درصد) و پس از آن مربوط به بخش "عمده و خرده فروشی" (۱۵/۷ درصد) و بخش "تأمین جا" (حدود ۱۵/۵ درصد) می‌باشد. کمترین سهم از کل ارزش افزوده‌ی بخش گردشگری استان نیز، مربوط به بخش "خدمات مذهبی و سیاسی" (حدود ۰/۳۵ درصد) است.

جدول ۲. ارزش افزوده ایجاد شده توسط فعالیت‌های اقتصادی و بخش گردشگری استان سال ۱۳۹۷

فعالیت	کل ارزش افزوده (میلیون ریال)	ارزش افزوده بخش گردشگری (میلیون ریال)	درصد ارزش افزوده بخش‌های گردشگری از کل
زراعت و باغداری و خدمات کشاورزی	۷۳۰۶۰۱۵۵	۰	
مرغداری	۱۱۹۹۰۴۵	۰	
دامداری، زنبورداری، پرورش کرم ابریشم و شکار	۱۳۰۴۷۰۷۴	۰	
جنگلداری	۵۰۵۸۲۹	۰	
ماهیگیری	۶۰۰۱۸۱	۰	
استخراج نفت خام، گاز طبیعی و خدمات پشتیبانی معادن	۵۸۲۱۱۰	۰	
استخراج سایر معادن	۲۹۹۰۵۹۲	۰	
ساخت محصولات غذایی و فرآورده‌های توتون و تنباکو	۲۳۴۱۲۴۱۷	۰	
ساخت انواع آشامیدنی‌ها	۲۱۱۸۳۴۷	۰	
ساخت منسوجات	۵۱۳۲۸۲۵	۰	
ساخت پوشاک	۱۵۴۰۵۲۳	۰	
ساخت چرم و محصولات وابسته	۸۳۵۶۲۹	۰	
ساخت چوب و فرآورده‌های چوب و چوب‌پنبه، به جز میلمان؛ ساخت کالاهای از نی و مواد حصیربافی	۲۸۳۹۵۹۲	۰	
ساخت کاغذ و محصولات کاغذی	۱۲۵۵۳۲۳	۰	
چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده	۵۹۴۴۷۴	۰	
ساخت کتک و فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت	۱۲۳۵۸۵	۰	
ساخت مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی	۱۲۱۸۶۹۶	۰	
ساخت محصولات دارویی، مواد شیمیایی مورد استفاده در داروسازی و محصولات دارویی گیاهی	۲۴۵۷۵۸۲	۰	
ساخت محصولات از لاستیک و پلاستیک	۳۴۹۱۱۵۶	۰	

فعالیت	کل ارزش افزوده (میلیون ریال)	ارزش افزوده بخش گردشگری (میلیون ریال)	درصد ارزش افزوده بخش‌های گردشگری از کل
تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی	۷۷۷۹۴۲۳	.	
تولید فلزات پایه	۱۰۷۵۹۹۴۴	.	
ساخت، تعمیر و نصب محصولات فلزی ساخته شده، به جز ماشین‌آلات و تجهیزات	۱۳۰۶۶۵۰	.	
تولید محصولات رایانه‌ای، تجهیزات برقی، تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات و تولید ماشین‌آلات و تجهیزات	۶۴۹۹۹۷۲	.	
ساخت وسایل نقلیه‌ی موتوری، تریلو نیم تریلر	۵۹۹۴۰۵۶	.	
ساخت و تعمیر سایر تجهیزات حمل و نقل	۱۲۶۴۵۶	.	
ساخت مبلمان	۸۲۰۳۳۶	.	
ساخت، تعمیر و نصب سایر مصنوعات	۳۵۸۲۷۰	.	
تولید، انتقال و توزیع برق	۴۰۴۱۱۲۰	.	
تولید گاز، توزیع سوخت‌های گازی از طریق شاه لوله	۳۱۱۶۴۱۹۴	.	
آبرسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیتهای تصفیه	۳۵۰۷۵۵۰	.	
ساختمان‌های مسکونی	۱۱۵۹۱۶۳۱	۱۱۴۱۷۷۶	۱/۹۳
سایر ساختمان‌ها	۱۹۹۷۰۱۶۱	۲۸۰۵۸۰۸	۴/۷۴
عمده فروشی و خرده‌فروشی، به جز وسایل نقلیه‌ی موتوری و موتورسیکلت	۹۴۲۷۷۳۴۹	۹۲۸۶۳۱۹	۱۵/۷۰
فروش و تعمیر وسایل نقلیه‌ی موتوری و موتورسیکلت	۹۸۰۵۳۰۴	.	
حمل و نقل با راه‌آهن	۲۱۲۰۱۶۶	۱۴۰۱۸۵۴	۲/۳۷
حمل و نقل جاده‌ای	۵۰۹۸۶۰۹۴	۲۵۴۹۳۰۴۷	۴۳/۱۰
حمل و نقل از طریق خطوط لوله	۱۰۰۷۷۷۰	.	
حمل و نقل هوایی	۴۴۵۷۰۱۴	۴۴۵۷۰۱۴	۷/۵۳
انبارداری و فعالیتهای پشتیبانی حمل و نقل	۱۰۳۸۹۸۱	.	
پست و پیک	۷۰۹۰۳۱	.	
تأمین جا	۹۱۸۰۵۰۳	۹۱۸۰۵۰۳	۱۵/۵۲
فعالیتهای خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی‌ها	۱۲۵۲۱۳۷۹	۱۲۳۳۳۵۶	۲/۰۸
ارتباطات	۱۳۴۴۹۹۴	.	
سایر فعالیتهای ارتباطات و اطلاعات	۱۱۲۳۴۷۴	.	
بانک	۳۴۳۵۵۱۷	.	
بیمه	۳۴۷۵۱۴۹	.	
سایر فعالیتهای خدمات مالی و بیمه	۷۸۹۷۹۱	.	
خدمات واحدهای مسکونی شخصی	۷۰۹۷۳۵۳۷	.	
خدمات واحدهای مسکونی اجاری	۳۵۲۲۲۵۳۸	.	
خدمات واحدهای غیر مسکونی	۷۸۷۴۳۲۸	.	
خدمات دلان املاک و مستغلات	۱۳۵۵۳۶۳	.	
تحقیق و توسعه	۳۵۰۲۶۸	.	
سایر فعالیتهای حرفه‌ای، علمی و فنی	۴۱۳۴۷۸۹	.	
فعالیتهای دامپزشکی	۳۰۲۱۱۳	.	
فعالیتهای کرایه و اجاره	۱۹۳۲۵	.	
فعالیتهای استخدام	۱۸۷۴۸۵۵	.	

فعالیت	کل ارزش افزوده (میلیون ریال)	ارزش افزوده بخش گردشگری (میلیون ریال)	درصد ارزش افزوده بخش‌های گردشگری از کل
خدمات آژانس مسافرتی، گردانندگان تور، رزرو کردن و فعالیتهای مربوط	۹۳۲۴۱۸	۹۳۲۴۱۸	۱/۵۸
سایر فعالیتهای کسب و کار طبقه‌بندی نشده درجای دیگر	۳۵۷۵۱۸	۰	
امور عمومی	۲۴۹۵۱۶۶	۰	
خدمات شهری	۱۳۳۱۶۲۲۶	۰	
امور دفاعی	۱۲۱۵۸۱۱۸	۰	
امور انتظامی	۷۲۹۳۳۱۰	۰	
تأمین اجتماعی اجباری	۱۴۷۵۶۳۸	۰	
آموزش ابتدایی دولتی	۹۳۲۲۹۰۴	۰	
آموزش ابتدایی خصوصی	۵۸۴۸۹۶	۰	
آموزش متوسطه عمومی و فنی و فنی و حرفه ای دولتی	۱۲۲۷۳۹۷۸	۰	
آموزش متوسطه عمومی و فنی و فنی و حرفه‌ای خصوصی	۲۸۹۰۳۴	۰	
آموزش عالی دولتی	۳۲۱۱۲۰۳	۰	
آموزش عالی خصوصی	۴۹۳۶۹۸۰	۰	
سایر آموزش‌های دولتی	۴۱۶۴۴۷	۰	
سایر آموزش‌های خصوصی	۷۲۹۰۶۱	۰	
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان	۲۲۲۲۷۰۱۵	۲۱۸۹۳۶۱	۳/۷۰
فعالیت‌های مراقبتی(مددکاری اجتماعی با و بدون تأمین‌جا)	۲۰۷۶۰۴۲	۰	
هنر، سرگرمی و تفریح	۸۳۱۱۰۲۲	۸۱۸۶۳۶	۱/۳۸
خدمات مذهبی و سیاسی	۲۰۹۳۸۴۶	۲۰۶۲۴۴	۰/۳۵
تعمیر رایانه و کالاهای شخصی و خانگی	۳۸۰۸۹۴	۰	
سایر فعالیتهای خدماتی شخصی	۳۱۱۵۱۸۵	۰	
میلیون ریال	۶۵۷۳۰۱۳۳۱	۵۹۱۴۶۳۳۶	۱۰۰
درصد از کل	% ۱۰۰	% ۹	

مأخذ: یافته‌های پژوهشگر

۴-۱- بررسی میزان تأثیرگذاری سرمایه‌گذاری بر ارزش افزوده صنعت گردشگری استان خراسان رضوی

به منظور بررسی میزان تأثیرگذاری سرمایه‌گذاری بر ارزش افزوده صنعت گردشگری استان، از ۲ سناریوی افزایش ۱۰۰ میلیارد ریالی سرمایه‌گذاری استفاده شده است. سناریوی اول مربوط به افزایش ۱۰۰ میلیارد ریالی سرمایه‌گذاری در تمامی بخش‌های گردشگری (۱۲ بخش اصلی) به صورت هم‌زمان - مجموعاً معادل ۱۲۰۰ میلیارد ریال - افزایش سرمایه‌گذاری در ۱۲ بخش گردشگری استان به صورت یکسان - می‌باشد. سناریوی دوم نیز مربوط به افزایش ۱۰۰ میلیارد ریالی سرمایه‌گذاری در هر یک از بخش‌های اصلی گردشگری به صورت مجزا از یکدیگر است. در ادامه به بررسی اثرات اعمال سناریوهای مذکور بر ارزش افزوده صنعت گردشگری استان و همچنین اثرات مستقیم و غیر مستقیم ناشی از آن، پرداخته خواهد شد.

۴-۲- نتیجه افزایش ۱۰۰ میلیارد ریالی سرمایه‌گذاری در همه بخش‌های گردشگری بصورت هم‌زمان در این سناریو، ۱۰۰ میلیارد ریال سرمایه‌گذاری در همه‌ی بخش‌های گردشگری (۱۲ بخش اصلی) به صورت هم‌زمان (در کل معادل ۱۲۰۰ میلیارد ریال) افزایش یافته است. برای بررسی میزان تأثیر افزایش سرمایه‌گذاری در همه بخش‌های گردشگری به صورت کلی، بر ارزش افزوده صنعت گردشگری استان، از نتایج جدول شماره ۳ استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که با افزایش ۱۰۰ میلیارد ریالی سرمایه‌گذاری در همه بخش‌های گردشگری در مجموع، ۸۵۱۷۱۸ میلیون ریال بر میزان ارزش افزوده‌ی فعالیت‌های اقتصادی استان افزوده خواهد شد؛ که از این میزان ۸۱۳۰۵۹ میلیون ریال (۹۵/۵ درصد) از خلق ارزش افزوده، به صورت مستقیم مربوط به بخش‌های ۱۲ گانه‌ی صنعت گردشگری است و ۳۸۶۵۹ میلیون ریال (۴/۵ درصد) مربوط به اثر غیر مستقیم سایر بخش‌هاست. در بین فعالیت‌های گردشگری، بیشترین ارزش افزوده‌ی ایجاد شده در اثر افزایش سرمایه‌گذاری (اثر مستقیم سرمایه‌گذاری)، به ترتیب مربوط به بخش "عمده‌فروشی و خرده‌فروشی" (حدود ۱۱ درصد از کل ارزش افزوده‌ی ایجاد شده) و پس از آن مربوط به بخش‌های "هنر، سرگرمی و تفریح" (حدود ۱۰/۸ درصد) و "خدمات آژانس مسافرتی" (۱۰/۵ درصد) می‌باشد. کمترین اثر مستقیم در ایجاد ارزش افزوده بر اثر افزایش سرمایه‌گذاری در همه‌ی بخش‌های گردشگری نیز مربوط به فعالیت‌های "ساختمان‌های مسکونی" (حدود ۴/۸ درصد) و "حمل و نقل هوایی" (حدود ۵ درصد) است.

جدول ۳. نتیجه افزایش ۱۰۰ میلیارد ریالی سرمایه‌گذاری در همه بخش‌های گردشگری بر ارزش افزوده صنعت

گردشگری استان خراسان رضوی - ۱۳۹۷

فعالیت	ارزش افزوده اولیه (میلیون ریال)	ارزش افزوده ثانویه (میلیون ریال)	تغییرات ارزش - افزوده (میلیون ریال)	درصد تغییرات ارزش افزوده	سهم افزایش ارزش افزوده (درصد)
ساختمان‌های مسکونی	۱۱۵۹۱۶۳۱	۱۱۶۳۲۸۰۹	۴۱۱۷۸	۰.۳۶	۴.۸۳
سایر ساختمان‌ها	۱۹۹۷۰۱۶۱	۲۰۰۱۵۱۲۰	۴۴۹۵۹	۰.۲۳	۵.۲۸
عمده‌فروشی و خرده‌فروشی، به جز وسایل نقلیه‌ی موتوری و موتورسیکلت	۹۴۲۷۷۳۴۹	۹۴۳۷۰۵۹۰	۹۳۳۴۱	۰.۱۰	۱۰.۹۵
حمل و نقل با راه‌آهن	۲۱۲۰۱۶۶	۲۱۶۸۹۸۶	۴۸۸۲۰	۲.۳۰	۵.۷۳
حمل و نقل جاده‌ای	۵۰۹۸۶۰۹۴	۵۱۰۶۷۲۴۰	۸۱۱۴۷	۰.۱۶	۹.۵۳
حمل و نقل هوایی	۴۴۵۷۰۱۴	۴۴۹۹۴۹۵	۴۲۴۸۱	۰.۹۵	۴.۹۹
تأمین جا	۹۱۸۰۵۰۳	۹۲۶۳۱۲۸	۸۲۶۲۵	۰.۹۰	۹.۷۰
فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی‌ها	۱۲۵۲۱۳۷۹	۱۲۵۸۶۴۴۹	۶۵۰۷۰	۰.۵۲	۷.۶۴
خدمات آژانس مسافرتی، گردانندگان تور، رزرو کردن و فعالیت‌های مربوط	۹۳۲۴۱۸	۱۰۲۱۸۵۵	۸۹۴۳۷	۹.۵۹	۱۰.۵۰
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان	۲۲۲۲۷۰۱۵	۲۲۳۰۲۹۰۱	۷۵۸۸۶	۰.۳۴	۸.۹۱
هنر، سرگرمی و تفریح	۸۳۱۱۰۲۲	۸۴۰۲۷۲۹	۹۱۷۰۸	۱.۱۰	۱۰.۷۷
خدمات مذهبی و سیاسی	۲۰۹۳۸۴۶	۲۱۵۰۳۵۳	۵۶۵۰۷	۲.۷۰	۶.۶۳

فعالیت	ارزش افزوده اولیه (میلیون ریال)	ارزش افزوده ثانویه (میلیون ریال)	تغییرات ارزش - افزوده (میلیون ریال)	درصد تغییرات ارزش افزوده	سهم افزایش ارزش افزوده (درصد)
سایر فعالیت‌های اقتصادی استان	۴۱۸۶۳۲۷۳۳	۴۱۸۶۷۱۳۹۲	۳۸۶۵۹	۰.۰۰۹	۴.۵۴
مجموع	۶۵۷۳۰۱۳۳۱	۶۵۸۱۵۳۰۴۹	۸۵۱۷۱۸	-	۱۰۰.۰۰
اثر کل (میلیون ریال)	۸۵۱۷۱۸ (۱۰۰ درصد)				
اثر مستقیم (میلیون ریال)	۸۱۳۰۵۹ (۹۵/۵ درصد)				
اثر غیرمستقیم (میلیون ریال)	۳۸۶۵۹ (۴/۵ درصد)				

مأخذ: یافته‌های پژوهشگر

۴-۳- افزایش ۱۰۰ میلیارد ریالی سرمایه‌گذاری در هر بخش گردشگری بصورت مجزا

در این سناریو، افزایش ۱۰۰ میلیارد ریال سرمایه‌گذاری در هر یک از بخش‌های صنعت گردشگری به صورت جداگانه و مجزا از یکدیگر، اعمال شده است. نتایج مربوط به اعمال این سناریو در جدول شماره ۴ نشان داده شده است. نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد که اگر سرمایه‌گذاری در هر یک از بخش‌های گردشگری بصورت مجزا انجام گیرد، بیشترین تأثیرپذیری در خلق ارزش افزوده به صورت مستقیم در همان بخش گردشگری رخ خواهد داد. به گونه‌ای که اگر در هر یک از بخش‌های صنعت گردشگری (به صورت مجزا) ۱۰۰ میلیارد ریال افزایش سرمایه‌گذاری انجام شود، بیشترین خلق ارزش افزوده از سرمایه‌گذاری در بخش "هنر، سرگرمی و تفریح"، حاصل خواهد شد. بخش "خدمات آژانس‌های مسافرتی"، بخش "تأمین جا" و "خرده فروشی و عمده فروشی" نیز رتبه‌های بعدی در خلق ارزش افزوده را به خود اختصاص می‌دهند. بر اساس نتایج به دست آمده اگر سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری "هنر، سرگرمی و تفریح"، ۱۰۰ میلیارد ریال افزایش یابد، در مجموع باعث خلق ۹۵۶۸۱ میلیون ریال، ارزش افزوده‌ی بیشتر خواهد شد. که از این رقم، حدود ۹۵ درصد (۹۱۱۸۱ میلیون ریال) مربوط به اثر مستقیم ایجاد ارزش افزوده در همین بخش و حدود ۵ درصد (۴۵۰۰ میلیون ریال) مربوط به اثر غیر مستقیم بر سایر بخش‌ها است. شایان ذکر است؛ بخش "هنر، سرگرمی و تفریح" اگر چه در تولید ارزش افزوده بین بخش‌های ۱۲ گانه صنعت گردشگری، رتبه یازدهم را دارا می‌باشد (طبق جدول شماره ۲)؛ اما افزایش سرمایه‌گذاری در این بخش می‌تواند بالاترین میزان خلق ارزش افزوده را در بین فعالیت‌های گردشگری در پی داشته باشد.

نتایج نشان داد هر ۱۰۰ میلیارد ریالی که در بخش گردشگری "خدمات آژانس مسافرتی، گردانندگان تور، رزرو کردن و فعالیت‌های مربوط" سرمایه‌گذاری شود، در کل باعث ایجاد ۹۱۲۲۶ میلیون ریال ارزش افزوده خواهد شد، که از این رقم، حدود ۹۷/۵ درصد (۸۸۹۸۹ میلیون ریال) مربوط به اثر مستقیم ایجاد ارزش افزوده در همین بخش و مابقی (۲۲۳۷ میلیون ریال) اثر غیرمستقیم ایجاد ارزش افزوده در سایر بخش‌های اقتصاد استان است. با توجه به نتایج هر ۱۰۰ میلیارد ریالی که در بخش "تأمین جا" سرمایه‌گذاری شود، در کل باعث ایجاد ۸۵۳۴۲ میلیون ریال ارزش افزوده خواهد شد؛ که از این رقم، حدود ۹۶/۵ درصد (۸۲۴۲۵ میلیون ریال) مربوط به اثر مستقیم ایجاد ارزش افزوده در همین بخش و مابقی (۲۹۱۷ میلیون ریال) مربوط به اثر غیر مستقیم ایجاد ارزش افزوده در سایر بخش‌های اقتصاد استان است. همچنین اگر سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری "عمده فروشی و

خرده‌فروشی"، ۱۰۰ میلیارد ریال افزایش یابد، در کل ۸۳۲۸۴ میلیون ریال، بر ارزش افزوده فعالیت‌های اقتصادی استان می‌افزاید. از این مقدار، ۷۹۲۷۶ میلیون ریال (حدود ۹۵ درصد)، مربوط به بخش "عمده و خرده‌فروشی" و مابقی مربوط به سایر بخش‌های اقتصادی است. از جدول ۴ می‌توان جهت مقایسه‌ی نتایج اعمال سناریوی افزایش سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری (در همه بخش‌ها - ۱۲ بخش - به صورت هم‌زمان و در هر بخش به صورت جداگانه) استفاده نمود.

جدول ۴. نتیجه آثار مستقیم و غیر مستقیم ایجاد ارزش افزوده بر اثر اعمال سناریوی افزایش سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف گردشگری - ۱۳۹۷

نام بخش	اثر کل سرمایه‌گذاری		اثر مستقیم سرمایه‌گذاری		اثر غیرمستقیم سرمایه‌گذاری	
	درصد	میلیون ریال	درصد	میلیون ریال	درصد	میلیون ریال
همه بخش‌های گردشگری	۱۰۰	۸۵۱۷۱۸	۹۵/۵	۸۱۳۰۵۹	۴/۵	۳۸۶۵۹
ساختمان‌های مسکونی	۱۰۰	۴۸۰۶۲	۸۵	۴۰۸۱۹	۱۵	۷۲۴۳
سایر ساختمان‌ها	۱۰۰	۵۲۰۹۴	۸۳	۴۳۱۲۹	۱۷	۸۹۶۵
عمده‌فروشی و خرده‌فروشی	۱۰۰	۸۳۲۸۴	۹۵	۷۹۲۷۶	۵	۴۰۰۸
حمل و نقل با راه‌آهن	۱۰۰	۵۳۶۲۴	۹۰/۵	۴۸۵۶۰	۹/۵	۵۰۶۴
حمل و نقل جاده‌ای	۱۰۰	۷۶۵۲۹	۹۴	۷۲۱۲۰	۶	۴۴۰۹
حمل و نقل هوایی	۱۰۰	۵۰۲۲۱	۸۳/۵	۴۱۹۰۵	۱۶/۵	۸۳۱۶
تامین جا	۱۰۰	۸۵۳۴۲	۹۶/۵	۸۲۴۲۵	۳/۵	۲۹۱۷
فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی‌ها	۱۰۰	۷۲۲۷۱	۸۹	۶۴۰۵۸	۱۱	۸۲۱۳
خدمات اژانس مسافرتی، گردانندگان تور، رزرو کردن	۱۰۰	۹۱۲۲۶	۹۷/۵	۸۸۹۸۹	۲/۵	۲۲۳۷
فعالیت‌های خدماتی مربوط به سلامت انسان	۱۰۰	۷۸۶۷۹	۹۶	۷۵۸۲۱	۴	۲۸۵۸
هنر، سرگرمی و تفریح	۱۰۰	۹۵۶۸۱	۹۵	۹۱۱۸۱	۵	۴۵۰۰
خدمات مذهبی و سیاسی	۱۰۰	۶۴۷۰۵	۸۷	۵۶۲۹۳	۱۳	۸۴۱۲

مأخذ: یافته‌های پژوهشگر

۵- بحث و نتیجه‌گیری

صنعت گردشگری از جمله زیر بخش‌های اقتصادی است که به دلیل ارتباط با بخش‌های مختلف و تنوع اقتصادی و همچنین نیاز به گردشگری به عنوان یک کالای اساسی در جوامع امروزی، دارای فرصت‌های زیاد و رو به رشدی می‌باشد که علاوه بر پتانسیل جذب منابع مالی، به نظر می‌رسد که سرمایه‌گذاری در این حوزه از توجیه اقتصادی نسبتاً بالایی نیز برخوردار باشد. لذا بررسی تبعات و آثار سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری از اهمیت بسزایی برخوردار بوده که از نتایج آن می‌توان در برنامه‌ریزی‌هایی که در سطوح کلان منطقه صورت می‌گیرد، بهره جست. لذا هدف اصلی این مطالعه، بررسی میزان تأثیرگذاری سرمایه‌گذاری بر ارزش افزوده صنعت گردشگری استان خراسان رضوی است. با توجه به نتایج بدست آمده، چنانچه سرمایه‌گذاری در همه بخش‌های گردشگری، به صورت هم‌زمان ۱۰۰ میلیارد ریال (در کل معادل ۱۲۰۰ میلیارد ریال) افزایش یابد، ۸۵۱۷۱۸ میلیون ریال بر میزان

ارزش افزوده‌ی فعالیت‌های اقتصادی استان افزوده خواهد شد؛ که از این میزان ۹۵/۵ درصد از خلق ارزش افزوده، به صورت مستقیم مربوط به بخش‌های ۱۲ گانه‌ی صنعت گردشگری است. بیشترین اثر مستقیم سرمایه‌گذاری در خلق ارزش افزوده، مربوط به بخش "عمده‌فروشی و خرده‌فروشی" و پس از آن مربوط به بخش‌های "هنر، سرگرمی و تفریح" و "خدمات آژانس مسافرتی" می‌باشد.

اگر سرمایه‌گذاری در هریک از بخش‌های گردشگری نیز بصورت مجزا انجام گیرد، بیشترین تأثیرپذیری در خلق ارزش افزوده به صورت مستقیم در همان بخش گردشگری رخ خواهد داد. اما بصورت غیر مستقیم نیز افزایش در ارزش افزوده‌ی ایجاد‌ی در سایر بخش‌های صنعت گردشگری و سایر بخش‌های اقتصاد استان را موجب خواهد شد. به گونه‌ای که اگر در هریک از بخش‌های صنعت گردشگری (به صورت مجزا) ۱۰۰ میلیارد ریال افزایش سرمایه‌گذاری انجام شود، بیشترین خلق ارزش افزوده از سرمایه‌گذاری در بخش "هنر، سرگرمی و تفریح"، حاصل خواهد شد (۹۵۶۸۱ میلیون ریال). بخش "خدمات آژانس‌های مسافرتی"، بخش "تأمین جا" و بخش "خرده‌فروشی و عمده‌فروشی" نیز رتبه‌های بعدی در ایجاد ارزش افزوده را به خود اختصاص می‌دهند. درواقع اگر هدف از سرمایه‌گذاری، صرفاً افزایش ارزش افزوده و رشد اقتصادی است، سیاستگذار بایستی به این بخش‌ها توجه ویژه کند و سهم مهمی از سرمایه‌ها را به این بخش‌ها سوق دهد. نکته بسیار مهم دیگر اینکه، این بخش‌ها درواقع اصلی‌ترین خدمات را به گردشگران می‌دهند (که البته حمل و نقل جاده‌ای نیز شامل آن می‌شود). در نتیجه، رشد سرمایه‌گذاری در این بخش‌ها قطعاً بر رفاه گردشگران و جذب گردشگر بیشتر اثرگذار خواهد بود. نکته مهم دیگر اینکه، منظور از بخش «تأمین جا»، خدمات مربوط به اقامت است و نه ساخت واحد اقامتی. ساخت واحد اقامتی در بخش «ساختمان مسکونی» جای می‌گیرد که اتفاقاً ارزش افزوده ایجاد‌ی آن به ازای واحد سرمایه‌گذاری صورت گرفته، بسیار ناچیز است. این درحالی است که حجم اصلی سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری طی سال‌های اخیر، در ساخت واحدهای اقامتی بوده است و معمولاً ساخت این واحدها به دلایل مختلفی از جمله بروکراسی پیچیده اداری و نوسانات اقتصادی، سال‌ها به طول می‌انجامد و لذا پیوند این بخش با بخش «تأمین جا» که خدمات بهره‌برداری از این واحدها پس از ساخت است، با تأخیر بسیار زیاد صورت می‌گیرد و درواقع پیوند بین این دو بخش را بسیار ضعیف کرده است. لذا، اینطور می‌توان نتیجه‌گیری کرد که حجم بالای سرمایه‌گذاری که تاکنون در صنعت گردشگری صورت گرفته است، با توجه به اینکه غالباً در بخش ساخت تأسیسات اقامتی بوده است تا سایر خدمات کلیدی گردشگری (مثل سرمایه‌گذاری در بهبود فناوری و خدمات دهی بهتر در بخش‌های «هنر، سرگرمی و تفریح»، «گرداندگان تور و دفاتر خدمات مسافرتی»، «خدمات تأمین جا» و «خدمات عمده‌فروشی و خرده‌فروشی»)، لذا انتظار می‌رود که هدف رشد اقتصاد گردشگری به بهترین شکل ممکن، محقق نشده باشد. در مقابل بیشترین اثر غیرمستقیم سرمایه‌گذاری در یک بخش، بر ایجاد ارزش افزوده در سایر بخش‌های اقتصادی استان، مربوط به سرمایه‌گذاری در بخش "سایر ساختمان‌ها" (واحدهای تجاری و اداری و فرهنگی و ورزشی و ساخت بناها و محوطه سازی مربوط به تمامی جاذبه‌های گردشگری و ...) و پس از آن مربوط به سرمایه‌گذاری در بخش "خدمات مذهبی و سیاسی"، "حمل و نقل هوایی" و بخش "فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی-ها" است. این بدان معنی است که این فعالیت‌ها، عامل اصلی پیوند بین صنعت گردشگری با سایر بدنه اقتصاد

است و در برنامه‌ریزی برای هرگونه سرمایه‌گذاری که در این بخش‌ها صورت می‌گیرد، بایستی به اثرات غیرمستقیم آن‌ها نیز توجه ویژه نمود.

با توجه به پتانسیل بالقوه‌ای که در صنعت گردشگری ایران، بالاخص استان خراسان رضوی وجود دارد، می‌توان امیدوار بود که با سرمایه‌گذاری در این صنعت، می‌تواند به قطب بزرگ گردشگری در منطقه تبدیل شود. بنابراین افزایش سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری، با خلق ارزش افزوده‌ی چشمگیر بصورت مستقیم و غیرمستقیم، می‌تواند هم رشد و توسعه این بخش را موجب شود و هم سایر فعالیت‌های اقتصادی استان را تحت تأثیر قرار دهد. در رابطه با موضوع مورد بحث در این پژوهش، می‌توان پیشنهادهای ارائه نمود که در ذیل به آن‌ها اشاره می‌شود: از آنجا که با توجه به نتایج، بیشترین خلق ارزش افزوده حاصل از سرمایه‌گذاری، در بخش "هنر، سرگرمی و تفریح" حاصل می‌شود، پیشنهاد می‌شود سرمایه‌گذاری بر تشکیل گروه‌ها و مؤسساتی در سطح استان، انجام شود که این مؤسسات و گروه‌ها، رویدادهای نمایشی یا نمایشگاه‌ها و اجراهای زنده‌ای که برای عموم مردم و همچنین گردشگران تهیه شده است، تولید و تبلیغ کنند؛ مهارت‌های هنری، خلاقانه یا فنی لازم برای تولید محصولات هنری و اجراهای زنده را تهیه نمایند؛ میادین ورزشی، استادیوم‌ها، سالن‌های تئاتر یا دیگر تسهیلات مربوط را راه اندازی و فراهم کنند یا رویدادهای یاد شده را در تسهیلات و مجموعه‌هایی برگزار کنند که دیگران راه اندازی و فراهم کرده‌اند؛ پارک‌های موضوعی و شهربازی‌هایی با جاذبه‌های متنوع تفریحی، ورزشی، اقامتی، محیطی متفاوت را برای تفریح و سرگرمی و خرید در اختیار افراد قرار دهند. اشیا و محل‌های تاریخی، فرهنگی را حفظ کرده و به نمایش گذارند و خدمات و تسهیلات لازم را در اختیار گردشگران قرار دهند تا بتوانند در فعالیت‌های تفریحی شرکت کنند و از این طریق افزایش رشد اقتصادی را در سطح استان موجب شوند.

چنان که در نتایج مطالعه بیان شد، سرمایه‌گذاری در بخش خدمات اُنانس مسافرتی، منجر به ایجاد ارزش افزوده‌ی زیادی خواهد شد. اما از آنجا که برای سرمایه‌گذاری در این بخش، باید سرمایه بالایی را صرف ورود به بازارهای رایج کرد و ریسک ورود به بازارهای رایج به دلیل وجود انبوهی از رقبا بسیار بالاست پیشنهاد می‌گردد این سرمایه‌گذاری برآمده از مطالعه بازار و روندهای حاضر و شناخت فرصت‌های این حوزه باشد که نیازمند بررسی‌های دقیق بازار منطقه‌ای و جمعیت‌شناختی و نیازسنجی مردم منطقه است. در واقع سرمایه‌گذاری در این حوزه باید با تأکید بر بازارهای خاص و سلیقه‌های خاص انجام گیرد که جدا از خدمات رایج فروش بلیت و رزرو جا، اقدام به طراحی بسته‌های سفر در موضوعات خاصی چون طبیعت‌گردی، فعالیت‌های ماجراجویانه، تورهای روستایی و دیگر بسته‌های موضوعی کنند. موفقیت صاحبان سرمایه در این حوزه، در گروی برنامه‌ریزی برای استفاده از بسته‌های موضوعی و خاص و استفاده هرچه بیشتر از فضاهای الکترونیکی، فناوری‌ها و امکانات دنیای دیجیتال امروز است.

با توجه به نتایج، سرمایه‌گذاری در بخش «تأمین جا»، ارزش افزوده‌ی بالایی را خلق می‌کند. حال آن که منظور از بخش «تأمین جا»، خدمات مربوط به اقامت است و نه ساخت واحد اقامتی. بر اساس نتایج ارزش افزوده ایجاد شده ساخت واحد اقامتی به ازای واحد سرمایه‌گذاری صورت گرفته، بسیار ناچیز است. این درحالی است که حجم اصلی سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری طی سال‌های اخیر، در ساخت واحدهای اقامتی بوده است. لذا

پیشنهاد می‌گردد که اولاً در روند صدور مجوز ساخت هتل بخصوص در شهر مشهد، نیازسنجی از سوی متولیان امر انجام گیرد. ثانیاً به دلیل اینکه با توجه به نتایج «خدمات تأمین جا یا مهمان‌نوازی» ارزش افزوده‌ی بالایی ایجاد می‌کند و به عنوان یکی از ظرفیت‌های اصلی و محورهای مهم خدمات دهی در حوزه گردشگری است؛ بنابراین عدم تأمین نیاز مسافران در بخش خدمات دهی واحدهای اقامتی، بر روند سفر، گردشگری و زیارت در شهری مانند مشهد اثرگذار است. لذا پیشنهاد می‌گردد حجم سرمایه‌گذاری بیشتر از ساخت واحدهای اقامتی به سمت خدمات دهی در این واحدها سوق داده شود. همچنین خدمات‌دهی در بخش اقامت بر اساس ذائقه و سلیقه مسافران تغییر یابد.

با توجه به نتایج مطالعه و بررسی پیشینه مطالعات صورت گرفته، پیشنهاد می‌شود که در مطالعات آتی موضوعات ذیل بویژه در حوزه‌های مرتبط با تأمین مالی در سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری مدنظر قرار گیرد: الف) بررسی ابزارهای نوین تأمین مالی سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری (ب) شناسایی بسترهای قانونی و نهادی لازم برای شکل‌گیری سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری (ج) شناسایی الزامات جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (د) برآورد میزان استفاده از ظرفیت‌های موجود اقامت‌گاه‌ها و کمیت و کیفیت خدمات ارائه شده به توریست‌ها.

منابع

- ۱) آزادانا، فهیمه. (۱۳۹۵). تاثیر رشد گردشگری در استان قم بر اقتصاد ملی (رویکرد داده-ستاننده دو منطقه-ای). پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهرا.
- ۲) آزادگان، غنچه. (۱۳۹۶). آثار اقتصادی مخارج گردشگری داخلی در استان فارس بر ستانده و اشتغال؛ رویکرد داده-ستاننده دو منطقه‌ای. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۳) بختیاری، صادق، و یزدانی، مرتضی. (۱۳۸۹). بررسی آثار مستقیم و غیر مستقیم گردشگری بر اشتغال. *فصلنامه علوم اقتصادی*، ۴ (۱۳)، ۴۹-۶۱.
- ۴) بزازان، فاطمه، اسماعیلی، مهناز، و فارسی، فرشته. (۱۳۹۹). اثرات اقتصادی ورود گردشگران داخلی به استان خراسان رضوی. *فصلنامه علمی پژوهشنامه اقتصادی*، ۷۶، ۸۰-۵۵.
- ۵) بساک، سعید، و دین پرست، ساجده. (۱۳۹۹). بررسی نقش گردشگری روستایی در توسعه اقتصادی روستاهای هدف گردشگران (مطالعه موردی: روستاهای دهستان مرس، شهرستان شوشتر). *جغرافیا و روابط انسانی*، ۳ (۱)، ۲۶۹-۲۸۶.
- ۶) بهبودی، داوود، و باستان، فرانک. (۱۳۸۹). رابطه گردشگری و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای در حال توسعه (رهیافت علّیت در داده‌های تابلویی). *اقتصاد مالی*، ۴ (۱۱)، ۱-۱۸.
- ۷) دوامی، داود، انصاری، لیل، و ایرانپور، طیبه. (۱۳۹۲). بررسی نقش و جایگاه سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری و تأثیر آن بر اقتصاد ایران، مجموعه مقالات دومین همایش ملی گردشگری و طبیعت گردی ایران زمین، همدان.

- ۸) رفیعی، هادی، و براتی، جواد. (۱۳۹۳). نقش صنعت گردشگری در ایجاد اشتغال در استان خراسان رضوی. *فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری*، ۸ (۲۵)، ۱۰۶-۱۴۱.
- ۹) زارع میرک آباد، احمد. (۱۳۹۵). اولویت‌های سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری مورد مطالعه استان یزد. پایان نامه کارشناسی ارشد، مدیریت جهانگردی، دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده مدیریت و حسابداری.
- ۱۰) عیسی‌زاده، سعید، و قدسی، سوده. (۱۳۹۱). محاسبه ضرایب اشتغال زایی بخش گردشگری در اقتصاد ایران: با استفاده از مدل داده - ستانده. *فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری*، ۷ (۱۷)، ۱۷۲-۱۵۱.
- ۱۱) فراهانی، عاطفه سادات. (۱۳۹۶). سنجش اثرگذاری گردشگری بین المللی در اقتصاد ایران (رویکرد ماتریس حسابداری اجتماعی). پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته توسعه اقتصادی و برنامه ریزی، دانشکده علوم اقتصادی و اجتماعی، دانشگاه الزهرا.
- ۱۲) فرزین، محمدرضا، زندی، ابتهال، عبدی، مرجان، و عباس پور، نیلوفر. (۱۳۹۴). شناسایی بخش‌های کلیدی در صنعت گردشگری ایران (بر مبنای مدل داده-ستانده). *اقتصاد مالی*، ۹ (۳۲)، ۶۵-۸۱.
- ۱۳) فلیحی، نعمت. (۱۳۸۸). بررسی عوامل موثر بر سرمایه‌گذاری بخش گردشگری و مقایسه شیوه‌های تأمین مالی سرمایه، مجموعه مقالات دومین کنفرانس بین المللی توسعه نظام تأمین مالی در ایران، تهران.
- ۱۴) قربانی، رسول، سلامتی گیلو، شهرام، مهاجر نعیمی، لیل، و ارزنگی، حجت. (۱۴۰۰). ارزیابی اثرات گردشگری بر توسعه اقتصاد شهری (نمونه مورد مطالعاتی: شهر اردبیل). *جغرافیا و روابط انسانی*، ۳ (۴)، ۵۵۶-۵۴۲.
- ۱۵) محنت فر، یوسف. (۱۳۹۵). تأثیر درآمدهای گردشگری بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی مطالعه موردی: ۲۳ کشور جهان. *گردشگری و توسعه*، ۵ (۳)، ۷۹-۹۷.
- ۱۶) معلم، کیمیا. (۱۳۹۸). موانع و محدودیت‌های سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در گردشگری استان گلستان. پایان نامه کارشناسی ارشد، موسسه آموزش عالی حکیم جرجانی گرگان، گروه مدیریت گردشگری.
- ۱۷) مومنی، فاطمه، و همایونی فر، مسعود. (۱۳۹۴). سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری، چالش‌ها و راهکارها. اولین همایش ملی گردشگری پایدار با رویکرد گردشگری ورزشی، سلامت و محیط زیست، اردبیل.
- ۱۸) میرزایی، حسین، و جلیلی، ساناز. (۱۳۹۰). تأثیر توسعه گردشگری بر رشد اقتصادی (مقایسه ایران و کشورهای منتخب). *اقتصاد مالی*، ۵ (۱۵)، ۷۳-۹۲.
- ۱۹) نرگسی، شهین، بابکی، روح اله، و عفتی، مهناز. (۱۳۹۷). بررسی رابطه بین گردشگری، رشد اقتصادی و توسعه مالی در ایران (۱۳۶۸-۱۳۹۵). *اقتصاد مالی*، ۱۲ (۴۴)، ۴۱-۶۸.
- ۲۰) یعقوبی منطری، پریسا، و آقامیری، سیدامیر. (۱۳۹۷). بررسی پیوندهای پستین و پیشین صنعت هتلداری برای افزایش تولید و اشتغال در ایران. *گردشگری و توسعه*، ۷ (۴)، ۱۸-۳۷.
- 21) Anter, M., & Elmaghraby, D. (2021). Tourism value chain in Egyptian national economy: Input-output analysis. *Journal of Association of Arab Universities for Tourism and Hospitality*, 21(4), 109-129.
- 22) Antonakakis, N., Dragouni, M., Eeckels, B., & Filis, G. (2019). The tourism and economic growth enigma: examining an ambiguous relationship through multiple prisms. *Journal of Travel Research*, 58(1), 3-24.

- 23) Bezić, H., & Nikšić Radić, M. (2016). Tourism foreign direct investment led tourism gross value added: a co-integration and causality analysis of Croatian tourism. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 30(1), 1443-1460.
- 24) Cannonier, C., & Burke, M. G. (2018). The economic growth impact of tourism in small island developing states-evidence from the Caribbean. *Tourism Economics*, 25(1), 1-24.
- 25) Castilho, D., Fuinhas, J. A., & Marques, A. C. (2021). The impacts of the tourism sector on the eco-efficiency of the Latin American and Caribbean countries. *Socio-Economic Planning Sciences*, Available online 21 May 2021, 101089.
- 26) Chen, Y. (2017). China's tourism-led foreign direct investment inflows: An empirical study. *Modern Economy*, 8, 39-50.
- 27) Claudia Susana G.L., & Barrón Arreola, K. S. (2019). Impacts of tourism and the generation of employment in Mexico. *Journal of Tourism Analysis*, 26(2), 94-114.
- 28) Davidson, L., & Sahli, M. (2013). Foreign direct investment in tourism, poverty alleviation, and sustainable development: a review of the Gambian hotel sector. *Journal of Sustainable Tourism*, 23(2), 167-187.
- 29) Dogru, T., & Bulut, U. (2018). Is tourism an engine for economic recovery? Theory and empirical evidence. *Tourism Management*, 67, 425-434.
- 30) Dogru, T., McGinley, S. S., & Gon Kim, W. (2020). The effect of hotel investments on employment in the tourism, leisure and hospitality industries. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 32(5), 1941-1965.
- 31) Fauzel, Sh. (2021). FDI and tourism futures: a dynamic investigation for a panel of small island economies. *Journal of Tourism Futures*, 7(1), 98-110.
- 32) Fauzel, Sh., Seetanah, B., & Sannasse, R.V. (2017). Analysing the impact of tourism foreign direct investment on economic growth: Evidence from a small island developing state. *Tourism Economics*, 23(5), 1042-1055.
- 33) Hubert, P., & Scarlett, G. (۲۰۲۱). Tourism recovery and the economic impact: A panel assessment. *Research in Globalization*, 3, 1-11.
- 34) Lee, H., & Hlee, S. (2021). The intra-and inter-regional economic effects of smart tourism city Seoul: Analysis Using an Input-Output Model. *Sustainability*, 13(7), 4031.
- 35) Lin, P. P., Li, D. F., Jiang, B. Q., Yu, G. F., & Wei, A. P. (2020). Evaluating the comprehensive impacts of tourism in Hainan by intergrating input-output model with MCDM methods. *Technological and Economic Development of Economy*, 26(5), 989-1029.
- 36) López, C. S. G., & Arreola, K. S. B. (2019). Impacts of tourism and the generation of employment in Mexico. *Journal of Tourism Analysis, Revista de Análisis Turístico*, 26(2), 94-114.
- 37) Mamirkulova, G., Mi, J., Abbas, J., Mahmood, S., Mubeen, R., & Ziapour, A. (2020). New silk road infrastructure opportunities in developing tourism environment for residents better quality of life. *Global Ecology and Conservation*, 24, e01194.
- 38) Miller, R., & Blair, P. (2009). *Input-output analysis (Foundations and extensions)*. (2nd ed.). Cambridge University Press. New York.
- 39) Nguyen, C. P., Thai Binh, P., & Dinh Su, T. (2020). Capital investment in tourism: A global investigation. *tourism planning & developmen*, Published Online: 15 Dec 2020. <https://doi.org/10.1080/21568316.2020.1857825>
- 40) Nguyen, Q. H. (2021). Impact of investment in tourism infrastructure development on attracting international visitors: A nonlinear panel ARDL approach using Vietnam's data. *Economies*, 9(3), 131-146.
- 41) Oh, C.O. (2005). The contribution of tourism development to economic growth in the Korean economy. *Tourism management*, 26, 39-44

- 42) Pan, X., & Dossou, T. A. M. (2019). The relationship between tourism and sustainable economic growth in the Republic of Benin. *Current Issues in Tourism*, 23(7), 785-794.
- 43) Paramati, S. R., Alam, S., & Marco Lau, C. K. (2018). The effect of tourism investment on tourism development and CO2 emissions: empirical evidence from the EU nations. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(9), 1587-1607.
- 44) Ridderstaat, J., Croes, R., & Nijkamp, P. (2014). Tourism and long-run economic growth in Aruba. *International Journal of Tourism Research*, 16, 472-487.
- 45) Roe, D., Ashley, C., Page, S., & Meyer, D. (2004). Tourism and the poor: Analysing and interpreting tourism statistics from a poverty perspective, Pro-Poor Tourism Working Paper, 16, Pro-Poor Tourism: London.
- 46) Sokhanvar, A., & Glenn, P. (2022). Jenkins impact of foreign direct investment and international tourism on long-run economic growth of Estonia. *Journal of Economic Studies*, 49(2), 364-378.
- 47) UNWTO. (2018). Tourism for development—Volume I: Key areas for action, World Tourism Organization (UNWTO): Madrid, Spain; p. 47.
- 48) Wang, J., Huang, X., Gong, Z., & Cao, K. (2020). Dynamic assessment of tourism carrying capacity and its impacts on tourism economic growth in urban tourism destinations in China. *Journal of Destination Marketing & Management*, 15, 383-405.
- 49) World Tourism Organization (UNWTO) and International Labour Organisation (ILO). (2014). Measuring employment in the tourism industries—guide with best practices. Madrid: UNWTO.

Investigating the Impact of Investment on Value Added of Tourism Industry in the Framework of Regional Economy: A Case Study of Khorasan Razavi Province

Hadi Rafi Darani¹
Mahsa Bahrami Nesab²
Javad Brati³
Fatemeh Rahmani⁴

Received: 14 / December / 2023 Accepted: 04 / February / 2024

Abstract

Today, the tourism industry is one of the main and stable foundations of the world economy, which can affect other economic and cultural activities by creating the maximum amount of added value. The tourism industry in Khorasan Razavi province can plan and use the province's domestic and foreign investment to develop this sector, grow production, create added value, and increase employment and income sources in the region. The purpose of this study is to investigate the amount of added value created by the main tourism activities of the province (each of the 12 tourism sectors). Another purpose is to analyze the effect of increasing investment on the value-added of the tourism industry. For these purposes, the updated input-output table of Khorasan-Razavi province (2018) has been used. The results were analyzed by considering two scenarios (proportional investment in all economic sectors of the tourism industry together, and investment in each economic sector of the tourism industry separately). The results showed that if investment in all sectors of tourism, increases by 100 billion rials simultaneously -in total equivalent to 1200 billion rials- (as analytical scenarios), 851718 million rials will be added to the value-added of province's economic activities; Of this amount, 95.5% of value-added creation is directly related to the 12 sectors of the tourism industry. The most direct effect of investment in value creation is related to the wholesale and retail sector, the arts, entertainment, recreation sector and Travel agency services sector, respectively. Also, if investment increases by 100 billion rials in each of the tourism sectors separately, maximum direct value-added creation, results from the "arts, entertainment, recreation" sector. The most important suggestions of this study were, Investing in forming groups and institutions in the province to produce, promote and starting various artistic, recreational and sports activities, investing in designing travel packages on specific topics in the field of travel agency services and providing accommodation services based on travellers' tastes.

Keywords: Tourism, Value Added, Investment, Input-Output Table, Khorasan Razavi Province.

JEL Classification: O15- O19 – O17

¹ Department of Tourism Economics, Khorasan Razavi Tourism Research Institute, Jihad University Organization, Mashhad, Iran. (Corresponding author) h.rafi@acecr.ac.ir

² Department of Tourism Economics, Khorasan Razavi Tourism Research Institute, Jihad University Organization, Mashhad, Iran. nasab.bahrami@yahoo.com

³ Department of Tourism Economics, Khorasan Razavi Tourism Research Institute, Jihad University Organization, Mashhad, Iran. j_baraty@yahoo.com

⁴ Department of Tourism Economics, Khorasan Razavi Tourism Research Institute, Jihad University Organization, Mashhad, Iran. frahmani82@yahoo.com